

Filozofia po Heglu. Podsumowanie

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Filozofia po Heglu. Podsumowanie

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy po Heglu skończyła się filozofia? On sam był przekonany, że udało mu się znaleźć odpowiedzi na wszystkie filozoficzne pytania, odkryć prawdę jako całość i zbudować całkowity system nauki. Jego następcy próbowali odciąć się od filozofii rozumianej jako wyraz ducha świata, spekulującej na temat urzeczywistnienia się w świecie realnym wartości uniwersalnych. Nie ogłaszali końca filozofii jako takiej, ale redefiniowali jej cele i przedmiot, przez wykazanie, że filozoficzne myślenie nie jest autonomiczne. Antyfilozoficzne nastawienie skierowało następców Hegla w stronę ideologii (Marks), „filozofii życia” i egzystencjalizmu.

Twoje cele

- Ocenisz dorobek filozofów, którzy inspirowali się w swojej myśli filozofią Hegla, dokonując zarazem krytyki tej filozofii.
- Przeanalizujesz zmianę perspektywy w ujęciu świadomości i podmiotu w teoriach Marksa, Schopenhauera, Kierkegaarda.
- Wskażesz nurty filozoficzne, do których nawiązywali następcy Hegla, odcinając się od idealizmu.

Przeczytaj

Podsumowanie

Søren Kierkegaard

Źródło: Niels Christian Kierkegaard, dostępny w internecie:
<https://commons.wikimedia.org/>, domena publiczna.

Przedstawione trzy przykłady reakcji na dominację w filozofii **metafizycznego idealizmu** dziejowego wyrastały, jak widzieliśmy, z rozmaitych motywów i uwarunkowań. Należały do nich i uwarunkowania pozafilozoficzne, o charakterze społeczno-politycznym (Marks), i motywy czysto teoretyczne, jak dostrzeżenie w samym systemie Hegła pewnych sprzeczności (Marks, Kierkegaard), a także postulowanie powrotu do **empirycznego** konkretności i jednostkowej **egzystencji** w miejsce filozoficznego priorytetu spekulatywnej abstrakcji (Schopenhauer, Kierkegaard) oraz motywy psychologiczno-biograficzne (pesymizm Schopenhauera, neurastenii Kierkegarda).

Różnych motywów decydujących o zasadniczej odmienności każdej z tych prób przekroczenia filozofii w tym kształcie, którego apogeum była filozofia Hegła, można, oczywiście, wyliczyć znacznie więcej. Nie można natomiast w żadnym razie minimalizować czy zamazywać różnic między uniwersalistycznym i praktyczno-politycznym, systemowym i racjonalistycznym projektem Marksa, metafizycznym i **woluntarystycznym**, empirystycznym i elitarystycznym systemem Schopenhauera oraz egzystencjalnym i irracjonalistycznym, indywidualistycznym i religijnym, antysystemowym i **paradoksalnym** myśleniem Kierkegarda. Jedno wszelako łączy wszystkie te próby. Jest to **krytyczne odcięcie** się od filozofii rozumianej jako najwyższy wyraz urzeczywistniania się w realnym świecie uniwersalnych wartości wolności, rozumności i sprawiedliwości; odcięcie się od idei filozofii jako autonomicznej i zarazem fundamentalnej dziedziny ludzkiej działalności, ustanawiającej samowiedny, zbiorowy podmiot w roli **suwerena** panującego nad światem i dziejami. W istocie owe trzy rodzaje reakcji na klasyczną filozofię niemiecką były wszystkie w pewnym sensie **antyfilozoficzne**, zapowiadały pojawienie się modnego później hasła „końca filozofii”.

Ich antyfilozoficzność była oczywiście czymś względnym; występując przeciw panującemu kształtowi filozofii, same pewną filozofię

Marcin Luter

Źródło: Augustine Monk, <https://commons.wikimedia.org/>,
domena publiczna.

proponowały. A w tych propozycjach pewną rolę odgrywały oczywiście **nawiązania do tradycji** i stylów filozofowania, które pojawiały się już wcześniej. Marks w pewnym zakresie kontynuował **oświeceniową postawę deterministyczną**, choć i nieobcy był mu **romantyczny patos wolności**; Schopenhauer za punkt wyjścia swoich metafizycznych konstrukcji przyjął zasadnicze rozstrzygnięcia **Kanta**; a Kierkegaard w swojej paradoksalnej dialektyce korzystał z ujęć odnajdywanych w **najstarszych tekstach chrześcijaństwa**, z krytycznych wystąpień **Lutra** i z inspiracji czerpanej od **Pascala**. Wszyscy oni jednak otwierali przed filozofią **nowe perspektywy**, bo odmiennie od dominującego w ich czasach heglizmu rozumieli jej przedmiot

i zadania. Owa odmienność polegała właśnie na **uznaniu nieautonomiczności myślenia filozoficznego** i szerszej świadomości. Marks twierdził, że filozofia i wszelkie wytwory świadomości ludzkiej są wtórne wobec praktyczno-życiowej działalności ludzkiej, odbywającej się w sferze społecznej produkcji dóbr, i że mogą być one bądź prawdziwym, bądź fałszywym ich odbiciem. Schopenhauer uznał, że myślenie i poznawcze funkcje świadomości są tylko wyrazem woli uprzedmiotowionej, a ostatecznie – **epifenomenem** woli ujmowanej jako bezosobowa, kosmiczna i irracjonalna siła, prąca do ujawnienia się w empirycznym świecie. Kierkegaard potraktował myślenie, świadome operacje pojęciowe, wiedzę jako przeszkodę w ujawnieniu się prawdy egzystencji ludzkiej, którą jest indywidualna i ciągle ponawiana relacja jednostki ludzkiej do Boga.

Jak wiadomo, przeznaczeniem teorii Marksa okazało się przeistoczenie jej w **ideologię** masowych partii politycznych, a później państw. Filozofia Schopenhauera znalazła oddźwięk w inaugurujących epokę współczesną nurtach „**filozofii życia**” oraz w modernistycznych prądach dekadentyzmu i katastrofizmu. Filozofia Kierkegaarda odżyła natomiast w różnych odmianach **egzystencjalizmu**, w nowych nurtach teologii protestanckiej i inspiruje do dzisiaj myślicieli badających głębiny ludzkiej psychiki. Wszystkie te oddziaływania miały miejsce zapewne dzięki konieczności wypracowania nowych filozoficznych ram dla zaprezentowanych przez te koncepcje formuł podmiotowości; podmiotowości nieuzgadniałnych już z formułą, skrótowo mówiąc, kartezyjsko-kantowsko-heglowską. Te nowe perspektywy nie wyczerpywały, oczywiście, tematyki, jaką poruszała filozofia u kresu wieku XIX i przez cały wiek XX. Odcisnęły jednak na niej niezatarte piętno.

Słownik

determinizm

(łc. *determino* – ograniczam) koncepcja filozoficzna uznająca zasadę przyczynowego uwarunkowania wszystkich zjawisk

egzystencja

(łc. *existere* z *ex* – na zewnątrz + *sistere* – stać, znajdować się) istnienie kogoś lub czegoś; materialne warunki czyjegoś życia; w egzystencjalizmie: swoisty sposób istnienia właściwy tylko człowiekowi

egzystencjalizm

(fr. *existentialisme* < łc. *existere* z *ex* – na zewnątrz + *sistere* – stać, znajdować się) kierunek filozoficzny oraz prąd literacki podkreślający znaczenie człowieka jako jednostki wolnej

empiryzm

(gr. *émpeiros* – doświadczony) fil. kierunek w teorii poznania wywodzący poznanie ludzkie z doświadczenia zmysłowego, zewnętrznego lub wewnętrznego

epifenomen

(gr. *epí* – na, *phainómenon* – to, co się zjawia, pokazuje, widoczna rzecz) zjawisko wtórne, uboczne, towarzyszące jakiemuś innemu zjawisku

idealizm

(łc. *idealis* < gr. *idea* – idea, wyobrażenie) kierunek głoszący, że podstawową realnością są idee, natomiast świat materialny jest bytem wtórnym, pochodnym

ideologia

(gr. *idea* – myśl + *logos* – nauka) system poglądów, idei, pojęć jednostki lub grupy ludzi

metafizyka

(gr. *ta meta physika* – to, co jest po fizyce) dział filozofii zajmujący się bytem jako takim – jego podstawowymi własnościami, leżącymi u podstaw świata, który jest nam dostępny poprzez doświadczenie zmysłowe

paradoks

(gr. *paradoxos* – nieoczekiwany, niepojęty) twierdzenie zaskakująco sprzeczne z przyjętym powszechnie mniemaniem, często ujęte w formę aforyzmu; też: sytuacja pozornie niemożliwa, w której współistnieją dwa całkowicie różne lub wykluczające się fakty; rozumowanie pozornie oczywiste, ale wskutek zawartego w nim błędu prowadzące do wniosków jawnie sprzecznych ze sobą lub z uprzednio przyjętymi założeniami

suweren

(fr. *souverain* – najwyższy) niezależny władca, zwłaszcza w średniowieczu

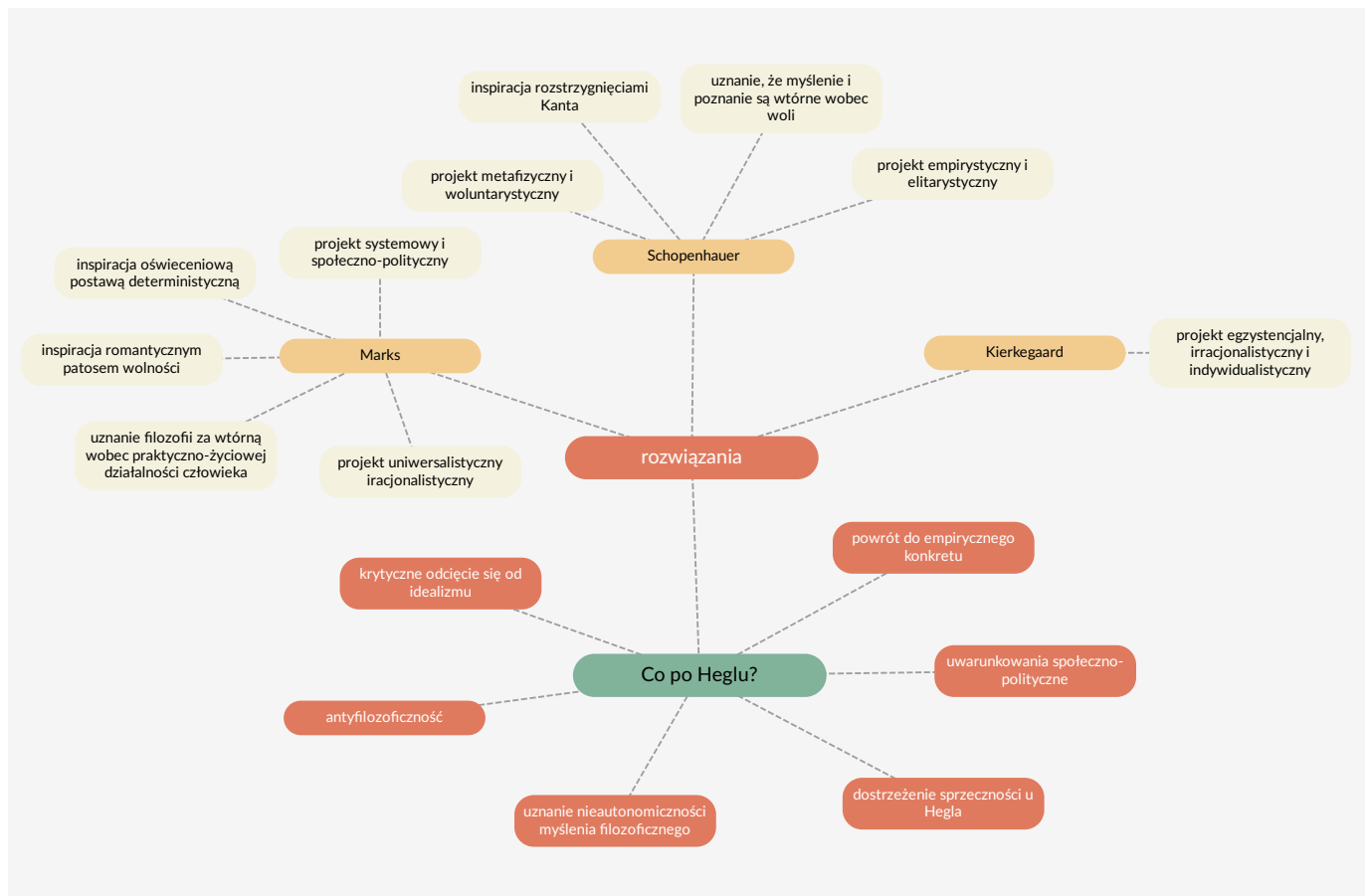
woluntaryzm

(łac. *voluntarius* – zależny od woli) pogląd, według którego wola ludzka jest głównym czynnikiem kształtującym zarówno poznanie, jak i przedmiot poznania

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią poniższej mapy myśli, która posłuży ci do uporządkowania zdobytych dotąd informacji. Przeanalizuj ją i uzupełnij własnymi spostrzeżeniami. Przypomnij sobie inne lekcje poświęcone filozofii po Heglu.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytania: w jakim sensie trzy reakcje na klasyczną filozofię niemiecką (Marksa, Schopenhauera i Kierkegaarda) były antyfilozoficzne? W jaki sposób zapowiadały pojawienie się hasła „końca filozofii”? Sporządź notatkę na ten temat.

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zastanów się i odpowiedz na pytanie: które elementy filozofii Hegla mogły być szczególnie krytykowane przez późniejszych myślicieli?

Źródła zdjęć w schemacie: Pixabay, licencja CC 0.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, jak prezentował się podmiot w filozofii Hegla? Porównaj go z podmiotowościami u filozofów wymienionych w prezentacji.

Ćwiczenie 1

Dopasuj koncepcje podmiotowości do filozofów.

Schopenhauer

podmiot zbiorowy

Kierkegaard

przypadkowy produkt działania siły życia, odznaczający się cierpieniem

Marks

podmiot jednostkowy, konkretny, zależny

Ćwiczenie 2

Zaznacz zdania prawdziwe.

☐

U Schopenhauera najważniejszą cechą podmiotu jest jego marność i przeżywanie cierpienia.

☐

Nowe koncepcje podmiotowości nie podtrzymywały Hegłowskiej wizji podmiotu jako obdarzonego przede wszystkim umiejętnościami poznawczymi.

☐

Nowe koncepcje podmiotowości powstały z inspiracji filozofią Hegla i były z nią zgodne.

☐

U Marksa najważniejszą cechą podmiotu jest jego indywidualność.

☐

U Kierkegaarda podmiot musi działać, przeżywać i myśleć.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofia po Hegłu. Podsumowanie

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Uczeń:

- 1) objaśnia kluczowe tezy heglowskiej historiozofii;
- 2) wyjaśnia heglowską koncepcję wolności jako uświadomionej konieczności oraz koncepcję dziejów jako postępu w uświadomieniu wolności;
- 3) określa główne cechy niemieckiego idealizmu oraz wymienia jego ważniejszych przedstawicieli;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne. Uczeń:

- ocenia dorobek filozofów, którzy inspirowali się w swojej myśli filozofią Hegła, dokonując zarazem krytyki tej filozofii;
- analizuje zmianę perspektywy w ujęciu świadomości i podmiotu w teoriach Marksa, Schopenhauera, Kierkegaarda;
- wskazuje nurty filozoficzne, do których nawiązywali następcy Hegła, odcinając się od idealizmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- rozmowa kierowana;
- quiz.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czy po Heglu skończyła się filozofia? Dlaczego o to pytamy?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Mapa myśli”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Zapoznaj się z treścią poniższej mapy myśli, która posłuży ci do uporządkowania zdobytych dotąd informacji. Przeanalizuj ją i uzupełnij własnymi spostrzeżeniami. Przypomnij sobie inne lekcje poświęcone filozofii po Heglu.* Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.

3. **Praca z drugim multimedium.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Prezentacja multimedialna”. Klasa dzieli się na grupy. Każdy zespół opracowuje odpowiedzi do poleceń i ćwiczeń. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie liderzy grup odczytują propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.
4. Uczniowie w parach opracowują quiz sprawdzający wiedzę z całej lekcji. Po określonym czasie wymieniają się przygotowanymi pytaniami z inną parą uczniów. Następnie wspólnie komentują swoje odpowiedzi.
5. Uczniowie, na podstawie zebranego w domu materiału, podają na forum klasy własne przykłady ilustrujące poruszane w poleceniach i ćwiczeniach zagadnienia. Wspólna dyskusja nad trafnością i zastosowaniem przykładów.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Wybierz jedną z przedstawionych w lekcji koncepcji. W perspektywie ich założeń oraz ich dialogu z filozofią Hegla wyjaśnij, w jakim były one antyfilozoficzne. Dlaczego mówi się, że zapowiadały one pojawienie się hasła „końca filozofii”?

Materiały pomocnicze:

- Silberman M., *Uczymy się uczyć*, Gdańsk 2005.
- Zbrzezny A., *Podmiotowość i historia w filozofii społecznej Hegla, Marksa i Adorna*, Kraków 2016.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.